

PALÁNK

Az újkori Szeged városmagja a Belváros, ősi, halódó nevén *Palánk*.

Ismeretes, hogy Szeged a középkorban több egymástól elkülönült földhátra, szigetre települt, amelyet a Tisza és kiágazásai fogtak közre. A XIII. században emelt királyi vár és a hozzátartozó városrész, a váralja, az egész városnak legkiemelkedőbb szigetén épült. A palánki település alakját, kiterjedését éppen ez a sziget szabta meg és nagyjából a mai Kállai Ödön (Híd), Kelemen, Zrínyi utca, továbbá a püspöki rezidencia—szemklinika vonalán és a Tisza között terült el. Reizner Jánosnak nincs igaza, amikor azt állítja, hogy a Palánk Zsigmond idejében keletkezett. Erre a palánki Dömötör-templom cáfol rá, amelynek alapjait még a XI. században rakták le. Ma is látható toronymaradványa is a XIII. századból származik és a hazai gótika egyik legkorábbi emléke. Annyi azonban bizonyos, hogy Zsigmond rendelte el, hogy a szabad királyi városok tartoznak fallal övezni magukat.

A *palánk* szó a régi magyar nyelvben, de ma is számos tájszólásunkban kerítést, főleg deszkakerítést jelent, ami egyúttal a szegedi *Palánk* elnevezést is megmagyarázza. Eszerint tehát a szegedi *city* palánkkal körülvett, megerősített hely és eredeti hivatása szerint a Vár külső erődjeül, elővédjeül szolgált. Cs. Sebestyén Károly szerint, akinek kutatásaiból merítettünk és aki állításait a régi ábrázolásokra alapítja, a Palánkot körülvevő árokból kiásott föld annak belső oldalán sánccá, vagy gáttá volt halmozva. A gát tetején fatörzsekből faragott cölöpök voltak sűrűn egymás mellé verve, vagy ásva. Ez volt a palánkkerítés, későbbi katonai nyelven pallizád. A törzsek erősen le voltak verve, egy kevésbé ferdén kifelé hajlítva, felül kihegyezve. A földhányásból mintegy másfél méter magasan nyúltak ki. Felső végük alatt 30–40 cm-re sövényfonás tartotta őket össze. Ilyen, sokszor félköralakban kiöblösödő pallizádsor egyébként a Palánk tiszai oldalán is húzódtott. Erre nyilván nemcsak védekezés, hanem árvizek, jégzajlás miatt is szükség volt.

Meg kell még Cs. Sebestyén nyomán azt is jegyeznünk, hogy a földbeásott fatörzsek mögé vízszintesen egymásra helyezett fagerendákból, esetleg vesszőfonadékból álló falazat, *boronafal* is került. Az így keletkezett közt földdel töltötték ki.

A várat és Palánkot övező széles árok vízzel való ellátását állandóan biztosítani tudták. Amikor a Tiszában nagy volt a víz, akkor egyszerűen a Vár északi-keleti körtornyánál kezdődő várárokbá folyt. Körülfolyta a vár északi, nyugati oldalát és a délnyugati körtoronyt, a mai nagyposta helyén, két ágra szakadt. Az egyik a vár déli oldalánál húzódtó várarkot töltötte meg és a mai múzeum s a Tisza közötti tájon, keleti irányban szakadt a Tiszába. A másik ág a Palánk árkában, a mai Kelemen utca és Zrínyi utca vonalán folyt tovább és a püspöki palota táján keletre fordulva torkolt a Tiszába.

Alacsony tiszai vízállás idején ez az árokrendszer kiszáradt volna. Ezen úgy segítettek, hogy a Palánk legnagyobb része körül egymással párhuzamosan kettős

árkot ástak: egy belső, szélesebbet és egy külső, keskenyebbet. A kettőt igen keskeny gát választotta el egymástól. A külső árok volt a nagy víz levezető árka, amelyen a Tisza vize apály idején egyszerűen keresztül folyt. A belső árok viszont nyilván vízszintezve volt, mert alsó vége a Tiszánál el volt zárva. A lezárás még a nagyobb vízállás idején megtörtént. Így aztán a belső árkot állóvíz, a külső árkot pedig folyóvíz töltötte meg. Ennek az állóvíznek nyomai még a múlt század elején is megvoltak a régi árok helyén megmaradt pocsolyákban, így a *Hatrongyos*, vagyis a mai belklinika táján. Azt már nem tudjuk megmondani, hogy ezek az árkok a középkori várépítés idején természetesen voltak-e, vagyis a vár és Palánk alaprajza szükségszerűen alkalmazkodott-e hozzájuk, vagy pedig mesterségesen jöttek létre. Valószínűnek látszik mégis, hogy természetes vízfolyásokat, tiszai mellékágakat használtak föl eredetileg és a szükségletek szerint regulálták, állandósították.

Nyilván ez lehetett nagyjából a vár és Palánk középkori képe. A Palánk volt a sókereskedelem középpontja és hosszú időken át Csongrád megye székhelye. A várnagy többször egyúttal Csongrád megye főispánja is, hiszen az ősi csongrádi vár-ispánság tekintélye a tatárjárás után aláhanyatlott és a vízközi, sószállító Szeged lépett a helyébe. A várat a király olykor el is zálogosítja, ajándékozza. Így Albert király Erzsébet királynénak (1439). Amíg *Alsó-* és *Felsőszeged*, vagyis a mai Alsó- és Felsőváros a középkor folyamán külön városi kiváltságokat élvezett, addig a várhoz tartozó Palánknak nem volt polgári autonómiája. Ennek ellenére is az egész város gazdasági súlypontja már a középkor végén a *Latrán*, *Latorján* volt, vagyis a Palánk és vár között elterülő nagy térség, a mostani szegedi hídfő környéke (Roosevelt tér és Mórakert). Itt összpontosult a szárazföldi és vízforgalom évszázadokon át. Később és még a közelmúltban is, a nép *Halpiac*, *Makaipiac* néven szokta emlegetni. Ez utóbbinak megértéséhez tudnunk kell, hogy egészen 1950-ig a szegedi különlegesség számba menő kedd és péntek alkonyati, sőt estébe nyúló, gyertyafénnyel világító kispiacok színhelye volt. A rendes szerdai és szombati hetivásárookra a Tiszán, továbbá a Maroson Makó felől érkező, megrakott *bárkák*, *dereglyék*, *lumtrák*, *csámeszok* ugyanis valamikor már előző nap délután megérkeztek és portékáikat ott helyben mindjárt árusítani kezdték. Ezt természetesen a helybeliek is követték, sőt a helyiérdekű vízfufarozás elsorvadásával később teljesen kisajátíthatták a maguk számára.

A középkori Palánk egyházi múltjáról és a vár egykorú sorsáról részletesebben most nem szólunk. Védettségénél fogva városlakó társadalmi elemek: iparosok, kereskedők, polgárok telepednek itt meg. Erről az 1522. évi tizedlajstrom palánki nevei is tanúskodnak. Egy mozzanatra azonban mégis rámutatunk. A szegedi polgároknak a középkor végén, a Szerémségben szőlők voltak, sőt a szerémi és baranyai borok kereskedelmi értékesítésével is foglalkoztak. Lehetséges, hogy a Roosevelt tér 11. és 12. számú házak alatti hatalmas gótikus jellegű kőpincék még ebben az időben épültek, az Oskola utca 6. számú *törökház* szintén gótizáló pincéjével egyetemben.

Egyébként a Palánkból a várba ennek toronnyal erősített déli főkapuján, nagyjából a mai Klauzál-szobor táján lehetett bejutni. Az előtte folyó árkon át felhúzható fahíd vezetett. A körülkerített Palánknak még két kijárata volt. Az egyik a városrész északnyugati sarkában, nagyjából a mai Kelemen és Hugo Victor utca találkozási táján. Itt is híd vezetett a mai Széchenyi tér helyén tátongó egykori üres térségre, amely — mint majd látni fogjuk — csak a XVIII. század folyamán kezd a város életében szerepet játszani. Ez volt különben a Palánk XVII. században *Palánkkapu* néven emlegetett fő kapuja. Ezen át lehetett egyrészt a várba, másfelől a tiszai komphoz, átkeléshez (traiectus), majd később az állandóbb hajóhídhöz eljutni.

A Palánk másik, Alsóváros felé táruló déli kapuja a Dömötör-templom előtti nagy térségből nyílt. Ide torkollott a városrész két hosszanti főutcája: az egyenes *Oskola* és az ívszerűen meghajló *Piarista* (mai töredéke: Révai) utca is. Ezek az elnevezések a XVIII. századból származnak, azonban nyilván azonosíthatók az 1522-ik évi tizedlajstromban szereplő *Plathea S. Demetrii* és *Plathea Magna* utca-nevekkel. A térségből nyílt tehát a déli kapu, valahol a mostani Gellért kapu, Beloian-nis-emplékmű, illetőleg Rákóczi-szobor táján. Ennek is volt fahídja, amely az Árkon, vagyis a sánc déli vonulatán át ívelt. Északi partjának egészen az 1879. évi árvízíg *Árokhát* volt a neve és házsor húzódott rajta. Ez volt a vízutáni Árpád utca, mai Rerrich Béla tér, Békeépület vonala.

A hódoltság idején Palánk teljesen török városrészé alakult át, osztozván a vár közvetlen sorsában. Élete eléggé mozgalmas lehetett, mert egykorú török színházi előadásokról is van szűkszavú tudósításunk. Evlia Cselebi szerint 200 bolt, egy medresze (=török hittudományi főiskola), két török kolostor, két török iskola is van benne. Török lakossága mellé jelentős számmal szivárognak be már ebben az időben is délszlávok. Így a szerbeknek már a hódoltság idején, de nem a mostani helyen, templomuk van a Palánkban.

A Palánk utcahálózatának legrégebb ismert megörökítése 1713-ból való. A térkép *De la Croix Paitis* császári mérnökkari tisztt gondos és szép munkája, amely nyilván még igen régi települési állapotokat örökít meg. A városrész alaprajza a középkorhoz képest aligha változott lényegesen. Ezt a maradandóságot a török hatóságok keleti egykedvűsége, változásoktól való rettegése, a bennszülött lakosság megkötött élete is valószínűvé teszi.

Térképünkön a Palánk 12 háztömbre és 8 utcára oszlik. Világosan fölismerhető a mai, illetőleg jórészt Víz után elnevezett Oskola, Eötvös, Somogyi, Oroszlán, Tömörkény, Bajza és Révai (egykor Piarista) utca, továbbá az egyetemi építkezésekkel megszűnt Szekfű és Ipar utca. Mindezeknek mai irányát tehát eredetinek, nyilván még középkorinak kell tekintenünk. Ez lett egyébként a XVIII. század folyamán kiépülő barokk városrész váza is. Reizner János gondos és elfogadható számítása szerint itt a Palánkban, ebben az időben 125 háztelek, illetőleg lakóház állhatott, amelynek lakossága jórészt katonákból, továbbá magyar és szerb határőrökből állott. *De la Croix Paitis* tanúsága szerint a mai Belvárosnak a Palánkon kívüleső része, továbbá a későbbi Rókus, a XVIII. század elején még teljesen lakatlan. Egyedül egy ék alakjában épült házsorral találkozunk a Klauzál tér táján, ami a mai Kárász, illetőleg Kígyó utca magja.

A szegedi vár a XVIII. század elején — egészen 1718-ig, amíg a Temesköz a török kezén volt — elsőrangú katonai erősségnek számított. Újjáépítésének, nagyszabású kibővítésének gondolatával ezért állandóan foglalkoztak. Erre azonban csak a szatmári békekötés után kerülhetett sor. *De la Croix Paitis* hatalmas, csillagalakú erődítési tervet készített, amely a városnak általában a mai kiskörúton belüli részét is magában foglalta volna. A terv leegyszerűsítve, földsánc formájában került csak *Gosseau* mérnökkari ezredes irányításával megvalósításra és Savoyai Jenő neve után *Eugenius árka*, a régi szegedi nép nyelvén *csillagsánc*, *mélysánc* néven volt ismeretes. Egészen a XVIII. század végéig fönnáll, csak a fokozatos betelepülés következtében kezd elenyészni. A 19 m széles, vízzel telt mély árok a Tiszából táplálkozott, de attól szükség szerint mégis el volt zárva. Az árkon belül mintegy 6 m szélességű, magas földbástya, ezen pedig erős cölöpkerítés, palánk emelkedett. Mint látjuk, *Eugenius árka* a régi Palánk erődítési hagyományait és tanulságait feltűnő módon érvényesítette, ami a környezet adottságaiból, illetőleg kötöttségeiből is következett.

Ebbe az új Palánkba három nagy kapun lehetett bejutni. A *Pétörvárad*i, más-ként *Szabadkai kapu* a mai Kárász és Kölcsey utca; a *Budai*, más-ként *Kecskeméti kapu* a Kossuth Lajos sugárút és Vadász utca; a *Csongorádi*, vagy *Erdélyi kapu* a Fodor és Szent Mihály utca keresztezése táján volt. Az átjárásra felvonóhidak szolgáltak. A gyalogközlekedést három kiskapu is megkönnyítette. Az Eugenius árka sokszor szolgált árvízvédelemre is, funkciójában tehát megelőzte a körtöltést.

A királyi kiváltságlevél (1719) nyomán, vagyis Szeged szabad királyi várossá nyilvánításával, illetőleg e jognak felújításával a palánki városkép kibővült. Miután az ősi Palánk a bevándorló német, szerb, örmény, görög, bunyevác, nemkülönben a visszamaradt és hamarosan elmagyarosodott török népesség gyarodásával zsúfolttá lett, adva volt az Eugenius árkán belüli új védett terület betelepítése. A tanácsháza eddig Alsóvároson állott, most a várral szemben újat építenek (1728), amely egyúttal az újjászülendő polgárváros önérzetét is hatásos kifejezésre juttatta.

Mint már említettük, az Eugenius árkának megépítése a Palánk területét nyugat felé, éppen a tanácsháza körül jelentékeny mértékben kiterjesztette. Az ütemesen szaporodó, főleg bevándorló német, később zsidó lakosság is ide telepedik le. Egy 1739-ből való bécsi tervrajzon a régi Palánknak *Raitzenstadt*, *Rácváros*, míg a frissen megszállott területeknek *Deutsche Stadt*, későbbi magyar nevén *Külpalánk*, más-ként *Kilpalánk* a neve. Ezek az elnevezések természetesen csak hozzávetőlegesen tüntetik föl a valóságos helyzetet, hiszen a Palánkban németek, a Külpalánkban pedig magyarok is szép számmal laktak.

Az Eugenius árkával körülhatárolt terület a régi Palánkot négyszeres nagyságúvá növelte és így igen sok értékes, biztonságos beltelek képződött. *Kaltschmidt* Ábrahám térképén (1747) már kialakult a mai Klauzál tér déli vonala, bontakozik a *Kárász*, *Kígyó*, *Háromkorona* (ma Hajnóczy) és *Feketesas* (ma Bajcsy-Zsilinszky) utca.

Ami tehát a települési képet illeti, a Palánk nyugat felé jelentős mértékben megnőtt. A mai Dugonics tér helyén, az Eugenius árkán kívül foglal helyet a hatalmas kiterjedésű, szabálytalan alaprajzú *Búzapiac*, amelyet keleten a *Sáncpart* (ma Zrínyi utca) határol. A tér északon nagyjából, de cikcakkokban a mai Kelemen és Kölcsey utca vonalához igazodik. A Kölcsey és Kárász utca kereszteződése táján volt a Pétervárad kapu, mellette az Eugenius árkán átívelő híd. Ezen lehetett a vár és tanácsháza felől a Búzapiacra kijutni, amely nyugaton nagyjából a Dáni utcáig, délen pedig a Dugonics tér, illetőleg Jókai utca déli vonaláig terjedt.

Úgy látszik, hogy a Búzapiac vizes esztendőekben egyúttal a rókusai lapályokon folygyülemelő vadvizek közvetítésére, Tiszába vezetésére is szolgált. A Búzapiac ugyanis északnyugaton, a mai zsidótemplom és Marx tér táján elterülő *lacus stagnans* (állóvíz) területével is, nagyjából a mai Gogoly utca vonalán szintén összefüggött. A víz a Jókai utca és Vértanúk tere táján ömölhetett tovább a mai Hősök Kapuja, továbbá a szülészeti és gyermekklinika helyén álló tankákba, tiszai ártérre.

A már említett Búzapiac, a mai Dugonics tér újabb gazdasági súlypontot jelent. Jelenti a gabonatermelés fokozatos fejlődését és Szegednek a szemtermelő Délvidék életében való kimagasló jelentőségét. Árvíz előtti források és ábrázolások összefüggő, organikus házegységekről számolnak be ebben a térségben, amelyek azonban a feltöltés, illetőleg a modern, leginkább szecessziós bérházépítések következtében bomlottak fel. Hírmondóul azonban máig találkozunk néhány kúriaszerű, későbarokk, illetőleg klasszicizáló lakóházzal (Árpád tér 5–6, Dugonics tér 9, Dáni utca 7, Jókai utca 9). Közülük több olyan is akadt, amely délvidéki földbirtokosok téli szállása és gabonaraktára, ügynöksége volt egyszerre.

E piachelyek kibontakozása, összekötése magyarázza Szeged mai főutcájának, a Horgoson birtokos Kárász család városi kúriájáról elnevezett *Kárász* utcának, de a vele párhuzamos *Feketesas* utcának, továbbá a mai Klauzál tér, vagyis az akkori nagypiac déli részének lassú kiépülését, nemkülönben a Tisza-parthoz vezető *Köröszt* (ma Somogyi) utcának fontosságát.

A múlt század első felének palánki városképe már a reformkorszak szellemét is tükrözi. A negyvenes években megkezdődik az utcakövezés és csatornázás. Kezdenek a városeresztetiki követelmények is jelentkezni.

Nem tudjuk, hogy mikor alakult, de 1834-ben már működött a *Szépítő Küldöttség*, későbbi nevén *Szépítő Bizottmány*, amelynek szűkszavú jegyzőkönyvei nem egészen hiánytalanul rendelkezésünkre állanak. A városkép gondozása érdekében a Bizottmány 1861-ben indítványozza, hogy megadott övezetben, nagyjából a *Tükör* utca, *Ferencpiac*, *Zsótér-ház*, *Feketesas* utca, *Búzapiac*, *Sáncpart* és *Arokhát*, végül a *Tisza*, illetőleg a vár közötti területen csak emeletes új házakat lehessen építeni. Ez a rendelkezés igen hasznosnak bizonyult, hiszen ekkor épült többek közt a *Kárász* és *Oskola* utca számos olyan háza, amely a mai városképnek is jelentős művészi eleme.

A múlt század folyamán különben a Palánkban jelentős súlyponti eltolódás következett, ami igen jellemző az akkori Szeged gazdasági és társadalmi életére. Eddig ugyanis a város szíve a Palánkban, az *Oskola* utcában volt. Öreg házai még most is elárulnak valamit az egykori életstílusból: műhely és raktár az udvaron, a család az emeleten, a bolt pedig a földszinten. Itt még a céhesség tisztos, családias, de lassanként mégis korszerűtlenné váló világát érezzük. Részben már elmúlt romantikáját egyik őslakója, Tömörkény István így örökítette meg:

„Holdvilágos éjeken e sok, minden szabály nélkül egymáshoz ragasztott fecskéfészek között kódogva, szinte várni lehetne, hogy valamely ház kapujából kilép az emberséges bascsausz, a tekintetes szubasa, vagy a nagyságos bimbasi, sőt esetleg maga a vitézlő és kegyelmes *Hóbiárt* basa, szandzsák-főispán és vilajetkormányzó, aki már nem is igen tudott törökül, ellenben igen szerette a menyecskéket, minélfogva alkalomadtán a halászok agyon is verték. Isten nyugtassa szegényt, mert *Hóbiárt* valóban a szép kedvtelésében lelte halálát.

E tájon még ma is van olyan ház, amelyiknek nincsen kapuja. Aminthogy van olyan szűk utca, hogy ha két kocsi egymásnak szemközt kerül bele, soha onnan a világnak a tökéletes végezetéig ki nem jutnak. A kaputlan házak története valószínűleg ott keresendő, hogy annak idején az emberséges török vagy görög kereskedő két házat épített egyszerre egymás mellé, s úgy gondolkozott, hogy elég lesz a két háznak egy kapu is, nem vesznek össze rajt azok, akik a házban laknak. Lám, azóta mennyi idő elmúlt, s a ház most is csak el van kapu nélkül, amikor már bizonyára nem egy család lakja mind a kettőt.”

Itt az ősi Palánkban nyílik meg a múlt század ötvenes éveiben *Szeged első* igazi modern *könyvkereskedése* a *Béró-házban* (*Oskola* u. 13, *Burger Zsigmond*). Ugyanitt van első jelentős újságának — *Szegedi Híradó*, megindult 1859-ben — a szerkesztősége. Itt születik meg a *Bába-házban* (1878) a *Szegedi Napló*, amely egy ideig *Mikszáth Kálmánnak* is nemcsak munkahelye, hanem szállása is volt.

A modern gazdasági élet fokozódó követelményeivel azonban az őspalánk már nem tud lépést tartani. Társadalmi és gazdasági funkcióját a *Széchenyi tér*, *Kárász* utca és a *Búzapiac* tájéka veszi át. Itt vannak a gabonaszállító cégek irodái, itt nyílnak meg a *Széchenyi téri* nagypiac körül azok az üzletek, amelyek már nem saját készítményeiket, hanem a korai gyáripar, bontakozó hazai kapitalizmus, illetőleg cseh gyáripar áruit juttatják el a mindinkább növekvő fogyasztói tábornak. Ennek

a virágzó, lüktető gazdasági életnek eredménye a Kárász utca, Klauzál tér, Dugonics tér romantikus szellemben fogant, később eklektikus elemekkel is átszótt utcaképe, amelynek szerencsére még számos szép alkotása maradt korunkra. Az árvíz utáni városrendezés is ezt a részt ismeri el Szeged szívének, modern súlypontjának. A XX. század városfejlődése visszatér az ősi Palánkba. Itt épül ki a város modern szellemi középpontja (egyetem, szabadtéri játékok).

A gazdasági élet fokozatos fejlődését mutatja, hogy a vár és városi tanácsház közötti hatalmas területen, a mai Széchenyi téren a *nagypiac* foglal helyet. Körülötte alakul aztán ki a modern Szeged közigazgatási és közgazdasági centruma.

A tanácsház mellett a mai *Bérbáz* helyén állott egészen az 1860-as évekig az árkádos rendszerű, hatalmas négyzetalakú, földszintes *laci-konyha*, amely még a török-kor levantei hagyományait, mediterrán mozgalmasságát őrizte meg két évszázadon keresztül. Mészárszék, *serbetkocsmák*, vendéglők, *garkukl* néven emlegetett kóser kifőzések, *duattyánok*, *simindzsiák*, azaz finom süteményeket készítő pékségek foglaltak benne helyet. Az udvaron *lepény-*, *gesztönye-* és *töksütögető kufák*. Természetesen léhűtők, *laci-betyárok*, *piaci legyek* és könnyűvérű fehérnepek is mindig lézengtek körülötte. Itt várakoztak a kétkézi munkások, *ko-plalósok* (fuvarosok) is, hogy megfogadják őket.

A tanácsháza előtt egyébként kút, pellengér, délebbre a mai, déli szovjet emlékmű táján egy *Szentháromság-szobor*, amelyet 1724-ben Kárász Miklós horgosi földesúr fogadalomból állított. Ezen a téren, szerdán és szombaton a piacosok, vasárnap pedig a férfiak és fiatalok gyűltek össze, hogy a heti elfoglaltság után egymással találkozzanak, munkát keressenek, vagy elszegődjenek, továbbá hogy a laci-konyha, tanácsháza és vendégfogadók szomszédságában idegenekkel, utasokkal beszéljenek, híreket és tanácsi hirdetéseket halljanak. Innen az öregek körében máig élő szólás: *mindön újság mögteröm a Szentháromság tüvibe*. Hasonló régi szólás: *Mögteröm mindön a Szentháromság lapossán*, mai nyelven: *a flaszteron mindön mögteröm*, azaz a piacon minden kapható, még rossz termés idején is. Ennek az ősi szegedi társadalmi hagyománynak máig élő nyoma, hogy a férfiak vasárnap dél-előttönként a Bérbáz előtt a külső városrészekből beszélgetésre szoktak összejönni. Az ősi közösségi tradíció másik elevenebb megnyilatkozása, hogy itt a tér hatalmas fái és virágai között van a *korzó*. Jellemző a régebbi idők feudális szellemére, a katonai parancsnokság kötekedő magatartására, hogy hosszú évtizedeken át a legénységi állományhoz tartozó katonáknak csak a korzó nyugati oldalán, tehát a városháza felőli, polgári részen volt szabad csak sétálni. Innen a tréfás *bakakorzó* elnevezés.

A Széchenyi tér hosszú ideig, 1870 tájáig, a mostani Klauzál tér déli házsoráig nyúlt. Ezért van e házak között itt máig több régi alkotás. Így a Kárász-ház, a barokk jellegeket is őrző Wagner-ház, amely azelőtt a Zseravicza, majd a Felmayer családé volt és a Kelemen utca sarkán a már lebontott Klauzál-ház. A Klauzál téri *kinyér-* és *téjpiac* jellegzetes, *kávéduttyán* néven emlegetett kávézó sátraival az 1920-as években szűnt meg. Ez a piac voltaképpen utóda volt annak a nagypiacot a halpiaccal összekötő kisebb térségnek, amely a mostani Kállai Odön, Kelemen, Hugo Victor és Deák Ferenc utca közötti háztömbön terült el és ahol a Bauernfeind-ház erkélyéről 1848. október 11-én Kossuth Lajos életének egyik legnagyobb beszédét mondotta el és amely így kezdődött: „*Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa.*” A tér neve már a szabadságharc idején Szabadság tér lett; 1879 után beépítették.

Szeged, illetőleg a Palánk vendégfogadóiról a XVIII. századot megelőző idők-ből nincsenek adataink. Lehetséges, hogy az ideérkező idegenek addig a kolostorok vendégszeretét élvezték. Egy XVII. századi adat szerint raguzai kereskedők az alsóvárosi kolostorban találtak szállásra.

A XVIII. században Szeged katonai garnizonná, jelentős kereskedővárossá, fontos tiszai átkelőhellyé válik. A számos átutazó hivatalnoknak, katonatisztnek, kereskedőnek vendégfogadók állanak rendelkezésére, amelyek a tanácsháza és a nagy-piac szomszédságában nyílnak meg. Szép sorjában következnek az egyik fogadóról elnevezett Feketesas utcában.

Ismeretes, hogy a régi idők írástudatlan embere számára a boltokat, fogadókat, cégérükről nevezték el. Idézzük itt fel főleg *Beck Pista* visszaemlékezései nyomán a régi szegedi cégeket, amelyeket olykor még mai öregek is emlegetnek.

A boltcégek között legrégebb volt Rókuson, a budai országúton a *Három kereskedő*höz címzett vegyeskereskedés. A cégtábláján magyar, német és török kereskedők voltak ábrázolva, amint egymással cukor, kávé és törökpipa fölött alkudoznak. Ez a kereskedés már a XVIII. század végén fönnállott.

Régi és érdekes boltcégér volt a Szentháromság utcai Molnár-féle házban fönnállott és *A kengyelfutó*hoz címzett szatócsbolté. Ennek táblája egy jó távlattal festett utcát ábrázolt, amelyen a kengyelfutó szűk trikóban, kezében lovaglövesszövel, az utcagyerekektől kísérvé fut. Ezt a cégtáblát Nagy Ferenc festőművész festette az 1840-es években. Ugyancsak Nagy Ferenc festő festette Weinglein Ferenc fűszerkereskedőnek a cégtábláját, amely a *A polgár*hoz volt címezve és az 1840. évben újjáalakult szegedi lovas polgárőrség egyik tipikus alakját, egy rókusi disznóvágót ábrázolt.

Művészi kivitelű boltcégér volt a Vitkovszky rajztanár által festett és az Oskola utcai Egressy-féle házban, egészen az árvízig fennállott *Zum Soldaten* nevezetű pálinkás bolt cégtáblája, amely egy szegedi háziezredhez tartozó, ún. 46-os bakát ábrázolt csákósan, fehér Waffenrockban és fehér vállszíjon lógó panganéttal. Ezt a képet, valamint Nagy Ferencét, későbbi átfestésekkel tönkretették.

Érdekes cégtáblát festett Bloch akadémiai festő apjának szatócsboltjára. Ez ugyanis III. Napoleont ábrázolta a vegyeskereskedés tárgyaiból összeállított arcképen, melyben az orrot egy vörös cseréppipa ábrázolta.

Szegedi egyenruhás polgárok alakjait korhű öltözetben festették meg Aradi József és Gera szabók cégtábláján.

Érdekes hármas tagozatú tilalomtábla volt a szegedi hajóhídnál is, amelyet *Joó Ferkó* szegedi piktor, *Dankó Pista* apósa festett. E tilalomtáblán az első kép: egy pörgekalapos, kislajbis, bőszájú inges-gatyás parasztember hosszú bottal, kezében vörös pipával, nagy füstöt eregetve kilép. Oda is van írva: Tilos a dohányzás. Alatta a második kép. Ugyanolyan parasztember kocsin ülve, a futó lovak közé vág. Aláírás: Tilos a sebes hajtás. A legelső harmadik kép: az ábrázolt személyt deresen, egy nagybajuszú, kékdolmányos, tarkazsinóros hajdú mogyorópálcával üti. Ezen nem volt írás, de mindenki világosan megértette belőle, hogy a hídon való dohányzásért, sebes hajtásért bot jár. Ez a feudális időköt idéző tábla is elpusztult.

A szegedi vendégfogadókat is cégérükről lehetett fölismerni. Talán a *Feketesas* volt köztük a legrégebb. Épülete, hatalmas beszálló udvarával, ma is áll. Tömörkény István, akinek édesapja itt fogadós volt, gyermekkori emlékeit így örökíti meg: „Az öreg Feketesasban mindig volt néhány sas egy ketrecben, a pincében pedig láncon rókafiak lakoztak. Az udvaron szabadon sétált a gólyapár, meg a gödény, ellenben a sündisznók az istállóban tartózkodtak. A padlás tele volt galambbal, a folyosókon

kalitkában fülemülék és beszédes mátyásmadarak éltek, amik kedélyesen lebetyározták az érkező vendéget. Nagy kutyák egészítették ki a társaságot, amelyek a nagy macskákkal állottak kitarító háborúban. A tetőket nagy fényes farkukkal büszke pávák söpörték és csúnyán kiabáltak. És öreg vendégfogadósok jártak-keltek az utasok, kocsisok és mindenféle állatok között és szép kasamadinereket mondtak, és ha olyan olcsó volt is a fogadójuk, hogy ráfizettek, hát akkor is csak csinálták tovább ezt az életet. Főnöki jelvény gyanánt aranybojtos házisapka volt a fejükön, a zsebükben pedig hosszú, ezüst tubákos szelence, abból kínálták reggeltől estig az arra alkalmas embereket.”

A Feketesassal átellenben, a Feketesas és Károlyi utca sarkán ma is áll a régi *Hételektor*, másként *Hétválasztó* épülete. Ezt a vendéglőt, illetőleg kávéházat főleg bennszülöttek látogatták: Erdélybe, a régi „Oláhországba”, Szerbiába is fuvarozgató nagykocsisok, disznóvágók, mészárosok, hajósgazdák, superok, cincárok, azaz juh-vágók, szappanfőzők, különféle kupeczek, mesteremberek, akik itt szerezték a világról való értesüléseiket. Ugyanis a Pest—Szeged—Temesvár között közlekedő *gyorsparaszt*, vagyis gyorskocsi vállalat fogata a Hétválasztó előtt szokott megállani. Ilyenkor a vendégfogadó kis házi harangját meghúzták, mire a lacikonyhából, nagy-piacról, környékbeli boltokból összesereglettek a kíváncsiak, hogy híreket halljanak az utasoktól, főleg a kocsiótól, aki régi ismerősük volt.

A Hétválasztó mellett volt már a XVIII. században is virágzó *Aranysas* és *Aranypáva* fogadó, hatalmas beszálló udvarral, főleg a nép fiai, így a tanyaiak számára. Az Aranypávéban volt a *pávaparlament*, ahol az első világháború előtt a 48-as képviselők és korteseik a tanyai néppel hetipiacos napokon találkoztak. A valamikor igen jómódú juhászok is itt tartották gyapjúeladás, illetőleg vásárolás után hangos dáridóikat. Az Aranypáva régi gazdájáról egyébként régi öregek azt beszélik, hogy Rózsa Sándornak, betyároknak és pusztai embereknek a legjelesebb orgazdája volt.

Itt, a Feketesas utcában, a mai Vasúti Üzletigazgatóság helyén elterülő, *Ferencpiac* néven emlegetett szénapiacon volt a *hetelőkocma*, vagyis a hetelőre rendelt parasztok várakozóhelye. „1848-ig — írja a *szögedi magyar* néven is emlegetett *Beck Pista*, akinek alakját többek között Móra Ferenc is megörökítette — a szabad királyi városok polgári előfogatot nem tartoztak kiszolgáltatni, azért a vármegyei jobbágyok rendeltettek be Szegedre, hogy az itt keresztül utazó katonatiszteket, hivatalnokokat innét a legközelebbi állomásig elfuvarozzák. Ezek az előfogatos parasztok ... a hetelő kocma udvarán, az állás alatt *dángubáztak* (=ácsorogva várakoztak), várva az érkező vendégeket, akik a városházánál jelentkezvén, a városi kvártélymester által vezettettek a hetelő kocmába.” A név onnan származik, hogy ez a jobbágyi szolgálat hetenként váltakozott a környékbeli faluk között.

A Palánk régi vendégfogadói közül ismeretes még az *Otpacsirta* a mai Oroszlán utcában, a *Febérekörösz*t a Somogyi utcában, a romantika Rousseau kultuszára utaló *Vadembőr* a Dugonics téren, a *Háromkirály* a mai Klauzál téren, a *Háromkorona* a zsidótemplom táján. Ez utóbbi két név a napkeleti Háromkirályokra, a vendégfogadósok és utasok ősi, középkori védőszentjeire utal. Róluk kapta nevét a *Háromkorona*, a víz után *Korona* (napjainkban pedig a Hajnóczy) utca.

A kávéházak közül a következők híre maradt fenn: *Unikornis* (= egyszarvú), *Palatinus*, amelynek emlékezetét a mai Nádor utca őrzi, az elnevezés pedig a reformkorra, József nádor idejére emlékeztet. Az egykori Templom téren álló *Zrínyi* kávéház nevét az abszolutizmus hazafias borongásai ihlették. Különösen híres volt az *Aranyoroszlán*, az Oskola és Oroszlán utca sarkán. Itt darvadozott Petőfi Zoltán,

majd Mikszáth Kálmán. A házat feltűnővé teszi a sarkán álló kőből faragott hajó-orr is, amely régebben jellegzetessége volt a városnak: a Tisza után élő emberek hajléka előtt állott. A századforduló táján a *kecsketrafik* költözött bele. Nevét cégérről, egy két lábón álló, szivarozó kecskéről kapta. A név szellemes öngúny születje. Gazdája ugyanis valamikor szabómester, tréfásan csúfoló szegedi szóval *kecske* volt. A *Hungária* az Oskola utca déli végén, a régi Hungária szálló épületében, az *Örökvilágosság* a Feketesas, a *Tigris-kávéház* pedig a Szentháromság (ma Hunyadi János) utcában állott.

A palánki, főleg Tisza menti kiskocsmák, vendéglők közül a cégérről kapta a nevét az *Aranypotyka*, *Durbincs*, *Háromfejsze*, *Kékgyólyó*, gazdájáról emlegették *Onozóné* és *Kis Julcsa* kis kocsmáját. Különösen Onozóné szegedi nevezetesség volt, amelyet Tömörkény számos elbeszélésében, Juhász Gyula pedig egyik versében (Tömörkény asztalánál) is megörökít.

Említsük meg itt is a *simindzsia* néven ismert szerb édességboltokat is, amelyek az egykori Templom, másként Egyház téren, a régi gimnázium körül állottak.

*

A Palánk múltja, emberi világa egykori utcaneveiben is visszatükröződik.

Árvíz előtti főutcája az *Oskola* utca, amely a déli részén, a mai modern árkád-soros tér északi felében fekvő, Dömötör templomhoz támaszkodó régi piarista gimnázium épületétől kapta a nevét. Öreg alsóvárosi-parasztemberek *Palánki utca* néven is emlegették. Nyilván vele azonos az 1522. évi tizedlajstromban említett *Plathea Magna* is.

Az Oskola utcától keletre, vele majdnem párhuzamosan haladt az ívszerűen meggörbülő *Piarista* utca, amelynek a Dömötör templom keleti oldalához épült piarista rendház volt a névadója. Az árvíz után a híres piarista nyelvtudósról a *Révai* utca nevet kapta. Ismeretes, hogy Révai Miklós szegedi diák volt. Az utcának egy kis töredéke máig megmaradt. Lehetséges, hogy ez volt az 1522. évi jegyzékben szereplő *Plathea Sancti Demetrii*.

A Piarista utca és a Tisza-part között, párhuzamosan a mai klinikakerten végighúzódó, sikátorszerű utcának eredetileg *Szívek*, majd *Szív* utca volt a neve. Az elnevezés nyilván a piarista rend régi címerében szereplő és a rendház homlokzatán látható, egymásba fonódó két szív szemléletéből származott.

A Szív utca délen a *Szekfű* utcába torkollott, amely a Piarista utcát kötötte össze a mai idegklinikai épülete táján a Tisza-parttal. A Szekfű utca nevének eredete ismeretlen. Vagy egy ott lakó család neve, vagy pedig valami szegfűszerű házdísz után kapta a nevét. A XVIII. század végén mindenesetre dolgozik Szegeden egy Szegfű nevű lakatos. Itt volt a 2. számú házban Gárdonyi Gézának egyik szegedi lakása.

Délebbre, szintén Ny–K-i irányban halad, de már a *Templom*, régebbi térképeken *Egyház* térről, vagyis a Dömötör templom előtti térről kiindulva a *Sörház* utca, amely nagyjából a mai szemklinikai helyén elterülő városi sörfőző házhoz vezetett. A Sörházból a múlt század második felében kaszárnya lett, amelynek a lakosság nyelvén *sörházkaszárnya*, illetőleg a sörfőzők védőszentjének, Szent Flóriánnak az épület homlokzatán látható szobra után *flóriánkaszárnya* volt a neve. Szintén a szemklinikai helyén állott az egykori *Stifthaus* (hadapródiskola) is, amelyet Czímer Károly szerint Vedres István épített.

A Sörház utca az árvíz után az *Ipar* utca nevet kapta, mert 1860 táján Masa Miklós gazdag tanyai polgár, aki Dugonicsot lovasszoborral akarta megtisztelni,

két utcára szolgáló emeletes házat építtetett a Templom térre. Itt volt eleinte a Zrínyi kávéház, majd az ipartestület székháza, vendéglővel. A szép romantikus házat az 1920-as évek végén bontották le, amikor a nagy egyetemi építkezések elkezdődtek. Mint ismeretes, az Ipar utcában (13. sz.) volt Káló Antal gombkötőmester lakóháza, egyben Petőfi Zoltánkának szállása, majd a Káló unokának, Juhász Gyulának szülőháza és otthona. Lebontása a költőt nagyon megindítja:

*Eltűnik egy ház. Alacsony tetővel
Nem ostromolta gőggel az eget,
Míg állt, nem tűnt fel senkinek e tájon,
Öreg anyó volt, élt már eleget,
De nekem a szívembe vág a csákány,
Mely falait lebontja, mert nekem
E ház volt gyermekségem, ifjúságom,
E sűrke ház volt színdús életem . . .*

*Itt virrasztottam álmaim fölött én,
Mint kapitány a süllyedő hajón,
A földet kémlelőn, mely ott dereng már
Egy új hajnalban. És majd hallgatom,
Hogy cseng a csákány, görnyed a gerenda,
Hogy dolgozik, ront, bont a faltörő,
Hogy épül álmon, harcon és kudarcra,
Egy élet romjain túl a jövő!*

(Egy ház)

Az ipartestület déli szárnya mentén húzódott a már középkorban is előforduló *Árokhát* (1522. *Plathea Arokhath*), későbbi nevén *Árokpárt*, sőt ragozva *Árkon*, vagyis a Palánkot övező sáncnak déli, belső partja. Egy kétes hitelességű adat szerint az Árokpártot a bevándorló balkáni népelemekről a múlt század elején *Bunyevác-szél* néven is emlegették.

Az Árokpárt nyugati vége a Templom térre szolgált. Itt állott a XVIII. század nagy pestisjárványaira emlékeztető, régi Rozália-kápolna (1739). Ezt a barokk kápolnát a tiszai árvíz rombadöntötte. Másik épült a helyén, amelyet a nagy egyetemi építkezések idején a Lechner térre telepítettek át.

Az Árokpártot „a Víz után” feltöltötték és az *Árpád* utca keletkezett a helyén. Ennek utolsó nyomai a Béke-épület emelésével tűntek el. Az Árokhát házsora már ősidők óta lakott volt, déli része azonban csak „a Víz után” épült be. Ide került a piarista gimnázium és vízműtelep.

Az ősi Palánkot nyugaton egészen a Vár délnyugati sarokbástyájáig a *Sáncpart* védelmezte, amelynek a Feketeház tájáig terjedő szakaszát, tehát a mai Kelemen utcát, már régebben betöltötték. Déli szakasza, a mostani Zrínyi utca, csak a Víz után tűnt el. „Szép neve van — írja Tömörkény István — a Zrínyi utcának, de az öreg polgárok ma is csak Sáncpartnak nevezik, aminthogy csakugyan az is volt ezeknek előtte.”

A Sáncpart keleti szélén barokk és klasszicizáló földszintes házak épültek, amelyek csak 1928 táján kerültek lebontásra, hogy a püspöki palotát építsék helyükre. A Sáncpart vizének a Palánk ipari életében is volt jelentősége, mert több képfestő, így az Auer és Wiedermann család háza, illetőleg telepe állott itt. Nem véletlen,

hogy szakmai utódaiknak, a ruhafestőknek és vegytisztítóknak műhelyei most is ott vannak.

A mai Hősök Kapuja táján állott a XVIII. században egy Mária-kápolna, amelyet a bevándorolt német polgárság épített és *Mariabilf-Kapelle* néven emlegetett. A kápolnától származik a *Boldogasszony sugárút* — ma Április 4 útja — vízelőtti neve: *Segítő Boldogasszony út*. Érthető, hogy e közeli régi patika titulusa is Segítő Boldogasszony volt.

A mai Partizán utcának a Segítő Boldogasszony úttól nyugatra eső része *Nagyfesto* utca néven volt ismeretes, mert Nagy Ferenc érdemes festőművész lakott itt a múlt század derekán. A keleti rész a *Háromfejsze* utca nevet viselte, a már említett és három fejszét ábrázoló kocsmáé után. Ide vízenjárók, főleg superok, hajóácsok jártak darvadozni, akiknek *superplacc* néven emlegetett egyik hajóépítő telepük itt volt a mai gyermekklinika tájékán.

A mai Somogyi utca Oskola utcától keletre eső részének *Köröszt* utca volt a neve, ami világosan útkereszteződésre utal. A Dugonics tér és Oskola utca közötti rész viszont az itt lakó jómódú, hasonló nevű család után a *Mészáros* utca nevet viselte. A Mészáros utcából északra két ősi, szűk utca nyílt, amelyeknek töredékei máig megvannak. A mai Bajza utcának régebbi neve *Bába* utca volt, amely nyilván családnévi eredetű. Többek között ez volt a neve a múlt század egyik híres szegedi nyomdászfamíliájának, amely Tömörkény első könyvét (Szegedi parasztok és egyéb urak), de Palotás Fausztin, Békefi Antal, Pósa Lajos, Kálmány Lajos számos művét is kiadta. A név különben már az 1522. évi tizedlajstromban is előfordul. A másik, Nádor utcának vízelőtti neve *Palatinus* utca volt, egy már említett kávéház után.

Az Oroszlán utca Klauzál tér felől eső és nagyjából a mai Deák Ferenc utcáig terjedő kis részének az egykori vendéglő cégére után *Ötpacsirta* utca volt a neve és a mai zálogház épületének tájékán kis térbe öblösödött. Egy 1811-ből való tervrajz szerint még két kis zsákutca is ágazott ki belőle. Könnyen lehetséges, hogy a terecskén valami szobor is állott. Az utca folytatásának egészen a Tisza-partig egy oroszlanos pékcégér, esetleg az Aranyoroszlán kávéház után *Oroszlán* utca lett a neve. Az *Oskola* utca és Tisza-part közötti rész az itt lakó Tömörkény István után később a *Tömörkény* utca nevet kapta. Tömörkény háza egyébként azelőtt Ferenczi János néptanítóé, a szegedi népnyelv régi derék kutatójáé volt.

A Tömörkény utcából északra nyíló kis Béla utcának vízelőtti neve *Kéménysöprő* utca volt, mert itt lakott a déltiroli eredetű *Kontraszti* kéményseprőmester. Öregek jól emlékeznek rá, hogy a Piarista utca szerbtemplom körüli részén, továbbá a mai Tömörkény utcában élt az árvíz előtt a szegedi szerb polgárság és értelmiség javarésze. A városnak ez a társadalmi rétege már sok évtizeddel ezelőtt eltűnt: vagy beolvadt a magyarságba, vagy pedig az 1878-ban függetlenné vált Szerbiába vándorolt.

A mai Hugo Victor (azelőtt Aradi) utca táján volt a kanyargós *Kígyó* utca. Az itt elterülő régi Szabadság térről, Kossuth beszédéről már megemlékeztünk.

Eddig az ősi Palánk régi utcáiról volt szó. Most nézzünk szét a Külpalánkban, tehát az Eugenius árkától övezett területen, amely mint mondtuk, a XVIII. században kezd benépesedni.

Először a *Kárász* utca bontakozik, amely a Kárász családnak máig álló, a múlt század első felében (1845) teljesen újjáépített, kúriaszerű lakóháza után kapta a nevét. A gyönyörű épület tervező művészet sajnos nem ismerjük. Iparművészeti munkáit azonban szegedi mesterek végezték. 1849 nyarán Kossuth Lajos kormányzó lakása s a minisztertanácsok színhelye volt. Erkélyéről hangzott el Kossuth utolsó

hazai beszéde. 1857-ben pedig Ferenc József és Erzsébet szállott itt meg. 1918. november 1-én a forradalmat innen jelentette be Móra Ferenc Szeged népének.

A mai Kölcsey utca helyén a *Könyök* utca, amelynek szögben elhajlott az alakja és magában foglalta a mai Kelemen utca Kölcsey és Somogyi utca közé eső részét is. A mostani Kárász, Kölcsey, Kelemen, Somogyi, Nádor, Oroszlán utcától és Klauzál tértől közrezárt terület ugyanis az árvíz előtt egységes telektömböt alkotott. A Könyök utca keleti végén épült 1857-ben a *Feketeház*, amely ezt a népies elnevezését külső vakolatszíne után kapta. Mellette állott a régi *színház*, amelynek emlékét tábla őrzi. A Könyök utca nyugaton a Feketesas (ma Bajcsy-Zsilinszky) utcába torkololt, amely nevét a XVIII. században itt álló Feketesas vendégfogadótól kapta.

Említettük már, hogy a mai Kígyó utcának és folytatásának, a Hajnóczy (Korona) utcának régi együttes neve *Háromkorona* utca volt. A mai Gutenberg utca vonala az árvíz előtt még igen görbe és vízállásos volt: belső részének *Mélyárok* utca, a külsőnek pedig *Ördögluk* utca volt a neve. A Nagy Jenő és Attila utca közös neve *Némöt* utca volt, mert itt a XVIII. század folyamán sok német mesterember épített magának házat. A Püspök tér és Rákóczi tér táján álló *nagykaszárnya* és *kiskaszárnya* ihlette a *Nagykaszárnya* (ma Tábor) és *Kiskaszárnya* (ma a Lenin körút egy része), továbbá a régi törökverő generálisokról elnevezett *Eugén* (ma Püspök) és *Laudon* (ma Mikszáth Kálmán) utcaneveket.

A mai Jósika utcának az árvíz előtt *Kocsonnyás* utca volt a neve. Az elnevezés onnan származik, hogy a múlt század első felében itt volt egy Kovács nevű embernek a *Zöldág* kocsmája, ahol mindig igen jóízű kocsonyát lehetett kapni. A Kovács családnak ez az ága innen kapta aztán a *Kocsonnyás Kovács* melléknevet is. Ennek sarjadéka Kovács István, régi érdemes építőmesterünk is, aki többek között a lebontott vár faragott köveit az utókor számára megmentette.

A Kocsonnyás utca északi folytatásának *Törökfej* utca volt az eredeti neve, egy kőből faragott, turbános török fej után, amely eredetileg nyilván kocsmacégér volt és később az említett Kovács Istvánnak a múlt század hatvanas éveiben épült házára (ma Kossuth Lajos sugárút 27, az utca északi torkolatában) került. Az utca jellegzetes szép nevét az árvíz után Török utcára szürkítették. Ebben az utcában született (1870. márc. 3.) és nevelkedett (a 6. számú házban) Maróczy Géza világhírű sakkmesterünk, egyébként egy ezermester rókusi lakatos fia. Ő fúrta a Mars téren az első szegedi ártézi kutat.

A Palánk északi részének jellegzetes utcanevei a *Városistálló* (ma Szilágyi) utca. Itt volt a város fogatainak istállója, továbbá a bitang, azaz gazdátlan jószágok őrzőhelye. A mai Madách utcának mély fekvése miatt *Vögy* utca volt a neve. Az Arany János utca árvíz előtti neve *Tükör* utca volt, egy régebben itt lakó *Spiegel* nevű pékmester után. A Takaréktár utcát *Élésház* utca néven ismerték, mert itt, nagyjából a mai fürdőépület helyén állott a katonai élelmiszerraktár, amelyet a nép *Prófontház* néven is emlegetett. A mai Szent Mihály utcának *Szent Mihály köz*, a Kazinczy utcának pedig a vár közelsége miatt *Sánc* utca volt az árvíz előtti neve.

A Palánk régi terei, piagai közül már szóba került a *Halpiac*, vagy *Makaipiac* (Roosevelt tér), középkori nevén *Latrán*. A mai Dugonics tér régi neve *Búzapiac*, a Széchenyi téré *Nagypiac*. Ennek északkeleti, Horváth Mihály és Vörösmarty utca közötti, akkor még beépítetlen részén állott a *Szénapiac*. A mai MÁV Igazgatóság palotája helyén a már említett *Ferenci* piac terült el.

A régi Palánk közlekedésének meggyorsítására szolgáltak a fiákerok. Először 1846-ban egy Burger nevezetű bognár állított ki a városház elé két ódivatú, bőr rugók között himbálódzó fiákert, de senki se mert beleülni, mert szégyelt volna a

városban kocsikázni. A vállalat ekkor megbukott. Amikor azonban 1854-ben megnyílt a Pest és Szeged közötti vasútvonal, amelynek állomása egy ideig a mai *rendező*, öreg szegediek ajkán *randzsér* volt, szükség volt fiákerközlekedésre. Szegeden a legtöbb fiákerba szürke ló volt fogva, hogy szerencsét hozzon hajtójára, s utasára egyaránt.

Meg kell még említenünk, hogy a múlt század derekán voltak csörgős bér-szánkók is. Ezekbe azonban akkoriban inkább csak vidám fiatalurak és *szömlők* ültek. Hogy a figyelmet magukra irányítsák, ezek a könnyűvérű fehérnépek kikötötték, hogy a hajtók ügyes fölfordulást rendezzenek velük.

A mai villamosközlekedés őse 1883–1908 között a nagyállomás és a rókusi állomás között a *lóvonat* volt.

Tömörkénytől tudjuk, hogy a hordárok régebben arra is vállalkoztak, hogy a színházból, bálakból hazatérő asszony nép előtt lámpával világítsanak a macskaköves, sáros utcákon.

A régi Palánk életének helyszüke miatt nem terjedhetünk ki minden mozzanatra, sajátosságára. Nem szóltunk egykori német, szerb és zsidó polgárságának belső világáról, elmagyarosodásának folyamatáról, egyszóval a palánki újabb két évszázad emberi közösségének sorsáról. Nem került sor a Dömötör-templomhoz fűződő gazdag hagyománykincs, továbbá a répi piarista iskola társadalmának, a zenei életnek és könyvkultúrájának, céhességnek és ünnepeknek bemutatására. Elmaradt öreg házainak, otthonainak részletes méltatása is. Mindezekről egy tervezett munkánkban esik majd remélhetőleg bővebben szó.

Bálint Sándor

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- BAINVILLE JÓZSEF: Sz. Kir. Szeged városának helyzetterve. 1850.
BÁLINT SÁNDOR: Szegedi utcanevek. Délmagyarország, 1943, 98, 127. szám.
BÁLINT SÁNDOR: Szegedi Szótár I—II. Budapest, 1957.
BÁLINT SÁNDOR: Szeged városa. Budapest, 1959.
BALLA ANTONIUS: Mappa ichnographica Liberae Regiaeque Civitatis Szegediensis... 1777.
BECK PISTA: A szegedi régi laci-konyháról. Szegedi Napló, 1905, 131. sz.
BECK PISTA: Régi szegedi cégekről. Szegedi Napló, 1905, 266. sz.
CSERZY MIHÁLY: Öreg Szeged. Szeged, 1922.
CS. SEBESTYÉN KÁROLY: Szegedi utcák. Szeged, 1928.
CS. SEBESTYÉN KÁROLY: A szegedi Palánk. Szeged, 1933.
CS. SEBESTYÉN KÁROLY: Szeged régebbi városképének kialakulása. Szeged, 1933.
JENŐFI ÉVA: Adatok a szegedi német telepések és céheik történetéhez. Budapest, 1932.
KOVÁCS JÁNOS: Szegedi emlékek. Szeged, 1895.
KOVÁCS JÁNOS: Szeged és népe. Szeged, 1901.
KOVÁCS ISTVÁN: Egy szegény porfiú önéletrajza. Szeged, 1885, Kézirat.
KRÓL OSZVALD: Szeged sz. kir. város térképe. 1931.
PATTERSON, J. ARTHUR: The Magyars Their Country and Institutions. London, 1897.
REIZNER JÁNOS: Szeged története I—IV. Szeged, 1900.
SZIGETHY VILMOS: A régi Szegedből az újba. Szeged, é. n.
TÖMÖRKÉNY ISTVÁN: Az arany pávához. Szegedi Napló, 1914, 81. sz.